

Aristotelova Retorika

ARISTOTEL (2011): *Retorika*. Spremnna beseda, komentar in prevod dr. Matej Hriberšek. Ljubljana: Šola retorike Zupančič & Zupančič (zbirka *Traditio lampadis*).

Pred kratkim je v slovenskem jeziku izšel prevod Aristotelovega dela *Retorika*, s čimer imamo v slovenščini poleg Aristotelovih logičnih spisov (Kategorije, Druge analitike), fizikalnih spisov (Fizika, O nebu, O nastajanju in propadanju, O duši), metafizičnih spisov (Metafizika), še dovršen nabor spisov iz t. i. področja praktične filozofije (Nikomahova etika, Politika, Poetika in Retorika).

Prevod *Retorike* je prevajalec Matej Hriberšek opremil z obsežno spremno besedo, ki vključuje vsebine o Aristotelu in njegovem času; Aristotelovem pisnem opusu; pregledu zgodovine grške retorike; podroben vsebinski povzetek Aristotelove *Retorike* (kjer najdemo tudi tematizacije časa nastanka *Retorike*, njenega vpliva na poznejšo misel, prevajanja, komentiranja) in pojasnitev nekaterih temeljnih pojmov retorike, kot so: entimem (*enthýmema*), prepričevanje, sredstvo prepričevanja (*pístis*), silogizem (*sylogismós*), tekmerion (*tekmérion*), topos (*tópos*) ... Delo je poleg tega opremljeno z obsežnim komentarjem v obliki opomb, ki je po besedah prevajalca stvaren, filološki, zgodovinski in delno filozofski. Poleg tega pa vključuje tudi reference na mesta v *Retoriki* in na druga Aristotelova dela in dela drugih piscev. Na koncu prevoda najdemo še obsežno izbrano bibliografijo o Aristotelovi *Retoriki*, stvarno in imensko kazalo ter, kar je za vse tiste, ki se nameravajo podrob-

neje študijsko ukvarjati z Aristotelovo *Retoriko* še posebej pomembno, obsežen slovar pomembnejših grških izrazov. Tovrsten slovar namreč omogoča natančno sledenje prevajalčevemu delu. Edino kar pri tem slovarju morda pogrešamo, so reference na posamezna pomembnejša mesta, kjer je posamezen izraz uporabljen.

Prevajalec poudarja, da je Aristotelov slog zgoščen in pogosto eliptičen, zaradi česar bi preveč dobeseden prevod bralcu pogosto premalo povedal. Prevajalčeva rešitev je, da besedilo s pomočjo oglatih oklepajev, ki jasno razmeji-jo Aristotelov tekst od prevajalčevih dodatkov, pogosto razširi, s čimer postaja delo bralcu bolj razumljivo in dostopno. V nihanju med dvema prevajalskima konceptoma, *dobesednim*, ki si prizadeva za zvestobo izvorniku, in *razlagalnim*, ki skrbi za berljivost in razumljivost, se je prevajalec odločil za premišljeno združevanje obeh. V samo besedilo Retorike je v oklepajih vstavil številne grške izraze, besedne zveze, odlomke in včasih celotne stavke, ki skupaj s slovarjem pomembnejših grških izrazov tvorijo dober študijski pripomoček. Žal je zaradi tega mestoma branje oteženo, saj je tekst (pre)pogosto prekinjen z grškim izvornikom. Ob tem seveda obžalujemo, da se prevajalec in založnik nista odločila za dvojezično izdajo, saj bi s tem elegantno rešila ta problem, poleg tega pa ponudila zainteresiranim še bistveno boljši študijski pripomoček v obliki dvojezične izdaje besedila.

Aristotelova *Retorika* ni, kot bi se nemara današnjemu bralcu utegnilo zdeti, večina prepričevanja, temveč, kot Aristotel eksplicitno pravi: »Naloga (retorike) ni prepričevati, ampak odkriti, kaj prepričljivega je na voljo v sleherni zadevi.«(1335b: 10–11) Najbolj sorodna retoriki je dialektika, katerega nasprotje je retorika (1354a: 2). Tisto, kar je sorodno in obenem razločujoče med retoriko in dialektiko je to, da se retorika ukvarja s tem, kar je prepričljivo, dialektika pa z logično izpeljavo sklepov argumentov.

Jedro Aristotelove *Retorike* sta prva in druga knjiga, tretja knjiga tvori svojevrsten »dodatek«, za katero ni jasno, ali je bila v času nastanka

mišljena kot samostojna knjiga ali kot sestavni del *Retorike*. V prvi knjigi je uvodoma opredeljen predmet retorike na način, da tega predmeta v strogem smislu besede ni, saj meri retorika na različne predmete in ne zadeva nobenega omejenega rodu, temveč različna področja in predmete, v katerih išče to, kar je potencialno prepričljivo. To odprtje razprave omogoča Aristotelu to, kar je tako tipično za njegov način mišljenja, to pa je mnogotera in pluralna obravnava izbranega problema. Podobno kot denimo v *Nikomahovi etiki* večkrat pripomni, da se o dobrem govori na mnogo načinov, ali pa v *Metafiziki*, kjer pravi, da se bivajoče izreka na mnogo načinov, pravi tako se bo v *Retoriki* lotil različnih načinov govorjenja (govorništva). V osnovi razlikuje tri takšna govorništva, ki merijo na različne smotre in na različna časovna obdobja. Prva vrsta govorništva je svetovalno govorništvo (*symboleutikón*), ki se pogosto prevaja kot politično govorništvo, kar pa, kot pripominja prevajalec, ni primeren prevod, saj nima jezikovne osnove v grškem besedilu, prednik *politikós* se v tekstu namreč ne pojavlja. To govorništvo meri na to, kar se lahko zgodi ali pa ne, in torej v osnovi na prihodnje kot možno. Temeljna smotra tovrstnega govorništva pa sta koristno (ki je obenem tudi dobro) in škodljivo; prvi smoter kot tisto, kar se spodbuja in drugi kot tisto, od česar se odvrta. Po drugi strani meri slavnostno govorništvo (*epideiktikón*) pretežno na sedanost, na vrlino in pokvarjenost oz. tudi na lepo in grdo, in sicer prvo (vrlina in lepo) kot to, kar se hvali, in drugo (pokvarjenost in grdo) kot to, kar se graja. Tretja oblika govorništva, sodno (*dikanikón*), meri na preteklost, na to kar se je ali se ni zgodilo, in to ponovno v dveh pomenih, pravičnega in krivičnega.

Osrednji del druge knjige meri na vprašanje čustev (jeza, blagost, ljubezen, sovraštvo, strah, sram ...) in različnih značajskih tipov (npr. značajske lastnosti mladih, starejših, bogatašev ...). Razprava o čustvih se izrazito približa vprašanju, ki jih Aristotel odpira v svojih etikah; vprašanje o značajih pa nam je v našem govor-

nem področju znano tudi v obliki dela *Značaji*, ki je nastalo pod peresom Aristotelovega naslednika v Likeju, Teofrasta. V tretji knjigi so teme, ki jih obravnava, bistveno manj homogene, tako da se vsebina razteza od lastnosti in odlik jezikovnega izraza, prek metafor in pregovorov, do vprašanja delitve govora, uvoda, sklepa ...

Seveda se nam zastavi vprašanje, čemu danes Aristotelova *Retorika*? Odgovor je treba iskati v smeri preprostega, a temeljnega odgovora: zaradi govorjenja. Pomen in namen retorike je, tudi znotraj Aristotelovega opusa, treba iskati v smeri te temeljne človeške zmožnosti, govorjenja. V *Retoriki* nas Aristotel s tem jasno seznanja na mestu, kjer pravi: »Poleg tega bi bilo nesmiselno, da bi bilo sramotno ne biti zmožen braniti se s telesom, ne biti zmožen braniti se z govorom, pa ne bi bilo sramotno; raba govora je človeku bolj lastna kot raba telesa.« (1355a: 38–1355b: 1). Podoben poudarek na pomenu govora je moč najti tudi v *Politiki*, kjer je človek opredeljen kot edini, ki ima govor (1253a: 11). Govor je temeljna zmožnost človeka, ki ga loči od ostalih žival, ki imajo glas, ki je (zgolj) znamenje bolečine in ugodja; govor pa po drugi strani rabi temu, da razkriva koristno in škodljivo, pravično in krivično. Ko se torej sprašujemo, čemu retorika in kje je njeno mesto, se zdi, da je tisto temeljno od koder jo je treba misliti, prav govor. Vendar ne zgolj v smislu večine govora, pa čeprav nosi delo naslov *téchne*, ampak prej v smislu razkrivanja, torej tega, kar je Heidegger tematiziral v povezavi z resnico.

Toda, v kakšnem smislu govorjenja naj bi nam danes služila Aristotelova *Retorika*? Jasno je, da je sodno govorništvo danes, pravzaprav že dolgo, pregnano iz sfere *mojih* človeških zmožnosti, postalo je tehnika in veččina čisto določenega poklica. In če damo v oklepaj slavnostno govorništvo, ki je kot edino izmed treh Aristotelovih vrst govorništva živelo in slavelo v helenizmu in pozneje v Rimu, nam ostaneta še dve možnosti. Prva je danes prevladujoča in tista, ki se danes najpogosteje razume z oznako retorika, to pa je učenje večšin in tehnik govorni-

štva z namenom ... V te tri pike pa lahko seveda vstavimo vsak in katerikoli namen: z namenom prepričevanja poslovnih partnerjev, z namenom boljšega prepričevanja kupcev, z namenom boljšega nastopanja ... To je seveda lahko učinkovito in koristno, a ustaviti se zgolj pri tem pomeni spregledati enega izmed bistvenih momentov Aristotelove *Retorike*. Obstaja torej še druga možnost in ta nas v času, v katerem smo, dobesedno nagovarja. To je zmožnost političnega govorjenja, ki pa meri na tisto (vsem) nam skupno, dobro in pravično. Ali še drugače rečeno, s pomočjo Hannah Arendt, v kolikor uspemo v politiki izničiti govor (in v povezavi s tem tudi retoriko, ki nas usmerja v govor, v politični govor in govorništvo) ostane samo še nemo nasilje.

Seveda pa ostaja *Retorika* tudi nadvse relevantno delo v filozofskem smislu, pa čeprav je bil skozi zgodovino ta vidik manj poudarjen. O filozofskem pomenu *Retorike* nam nemara povedo največ besede, s katerimi je Gadamer povzel Heideggerjev vstop v Aristotelovo filozofijo: »Začel je z *Retoriko*«.